

AGRO-ENVIRONMENTÁLNĚ- KLIMATICKÁ OPATŘENÍ A ZEMĚDĚLSTVÍ

ROZHOVOR JIŘÍHO KOPTÍKA S LUKÁŠEM SPITZEREM

JIŘÍ KOPTÍK

RNDr. LUKÁŠ SPITZER, Ph. D.

Zástupce ředitele pro odbornou činnost v Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně. Během své profesní kariéry řešil výzkumné projekty i na Entomologickém ústavu BC AV ČR v Č. Budějovicích a na PřFJU v Českých Budějovicích. Jeho specializací je ekologie motýlů a brouků, kdy se věnuje studiu vztahů člověka a krajiny. Jako malozemědělec a chovatel ovcí zkouší staré postupy a navrhuje možné varianty tradiční péče o zanikající i běžnou zemědělskou krajinu v naší moderní době.

Když se procházíte dnešní „běžnou“ zemědělskou krajinou, jaké při tom pociťujete emoce?

Hlavně, dnes se běžnou zemědělskou krajinou moc procházet nedá. Dávno totiž zanikla síť polních cest, takže je na výběr buď starý zarostlý úvoz, nebo běžná silnice s ostrým provozem. A obojí je pro chodce dost nekomfortní. Ačkoli nyní tu a tam probíhají pozemkové úpravy, tak jsou to pořád jen kapky v poušti. Toto bohužel platí i pro podhůří, kde jen nekonečná pole na řepku či kukuřici nahrazují pole na trávu či nedozírné pastviny. Průchodnost krajiny zaniká i tím, že není pečováno o marginální, těžko využitelné plošky půdy – meze, úvratě, které zarůstají neprostupným valem křoví a stromů. Lemy polí jsou zarostlé kopřivami, lemy luk zase křovinami. Pokud se podíváte na letecký snímek třeba okolí jesenické obce Lipová-Lázně, tak krajina

stále vizuálně nese pozůstatky původního hospodaření na zárubcích (pozn. pozůstatků středověké plužiny, kdy jsou meze kolmo na vrstevnice). Biolog zde ale při bližším pohledu kromě pár reziduí méně běžné fauny a flóry nevidí nic jiného, než pole na trávu.

Svobodně se procházet zemědělskou krajinou tak můžeme leda na jaře, kdy je vše optimistické. V létě deprese začíná a pak na podzim, po sklizních a s přicházejícími plískanicemi, vrcholí. Roky se snažíme dostat moderní principy ochrany přírody právě do běžné zemědělské krajiny, protože je jasné, že jen ochranou rezervací a zbytečků „kvalitní“ přírody úbytek biodiverzity ve větších měřítcích nezastavíme. A můj pocit? Každý krůček vpřed je okamžitě kontrovaný mocným krokem vzad. Ochrana přírody prostě tahá neustále za kratší konec provazu. Dáno je to hlavně

Příklad ponechaného neposečeného pásu v Podyjí. Pás je stále vzhledem k velikosti louky stále nedostatečný, taktéž je nevhodně umístěný do centra plochy. Ačkoli je zde zachována bazální potravní nabídka nektaru pro dospělé motýly, není plně využito potenciálu myšlenky ponechávání neposečené části louky. Foto Jiří Beneš

Příklad velkoplošné seče a rychlé sklizně do balíků senáže. Bezlesí Nížkého Jeseníku je zceleno do mnoha desítek hektarových půdních bloků, kde probíhá management v jeden čas. Výsledkem je pak na těchto loukách takřka naprostá absence hmyzu. Foto Jiří Beneš

tím, že se nám nedaří „naši věc“ vysvětlit majoritní části obyvatelstva, kterou hlavně zajímá, kolik stojí rohlík a ne už, kolik potkají motýlů při procházce se psem.

Zabýváte se využíváním krajiny profesně, takže na ni nahlížíte z jiného úhlu než většina populace. Jak ale dopady zemědělství na přírodu vnímá veřejnost? Existuje vůbec širší poptávka po zdravé zemědělské krajině?

To je velice těžká otázka, zvláště teď, kdy je boj politiků s „ekoteroristy“ a jakýmkoli zasahováním ochrany (a teď schválně použiji termín ochrany životního prostředí a ne přírody) veřejností nadšeně přijímán. To, že se vesměs jedná o účelové lži a manipulace, nikoho nezajímá. Hlavní politické proudy a osoby si na podobných manipulacích ve všech oblastech života postavily svou kariéru. „Křeček za dva milióny tak způsobil zastavení výstavby rychlostní silnice a lidé umírají na staré cestě.“ Tak je to médiu a politiky předkládáno normálnímu člověku a on to tak pak i vidí. A podobných případů jsou desítky. S dědictvím aktivit některých extrémistických ochranářských skupin na vnímání naší ochranářské činnosti většinou společností budeme bojovat ještě hodně dlouho. Stejně tak i velké zemědělství bylo logicky vždy zpolitizované. A tu se trošičku otevírají dveře prosadit další drobné změny, třeba i v rámci AEKO opatření, které vedlejším efektem pomůžou i přírodě. Běžné lidi samozřejmě nezajímá, kolik různých brouků běhá po poli a kolik motýlů poletuje v příkopě u cesty. Zajímají je vyschlé studny a ticho na zahradě, odkud se odstěhovali všichni ptáci. Problémem je ale fakt, že v takto extrémně zpolitizovaném světě, kdy je komunikace mezi ochranou přírody a většinou společností velmi narušená, bude potřeba vhodného moderátora. Kdo by to mohl být, ale netuším.

Čili poptávka po zdravé krajině rozhodně je, ale je to podvědomá poptávka po pro-

duktech této krajiny. Linka spojující krajinu s existencí ježka, zajíce polního, skřivana, chrpy modré či máku vlčího a modráška je pro lidi nežřetelná. Neví, které zásahy pestrost života hubí a které jí pomáhají. Obecně se tuší, že kosí žerou žížaly a vlaštovky mouchy. Vysvětlit, že jsou vztahy v přírodě složitější a každý, nejen zemědělský, zásah způsobí vratné či nevratné změny, je náš nejtěžší úkol.

Pokračuje tlak na zvyšování efektivity hospodaření a moderní zemědělství se tak často podobá spíše průmyslové výrobě. Zbývá vůbec za takové situace pro přírodu ještě místo? Není snaha o ochranu biodiverzity zemědělské krajiny bojem s větrnými mlýny?

Tento tlak je přirozený a bude pokračovat stále a stále. Je nutné jej vzít jako integrální součást krajiny a naší společnosti. Tlak na snižování efektivity si mohou dovolit společnosti a státy, které jsou dostatečně bohaté, aby si i jiné potřeby, než jsou levné rohlíky, uvědomily a zafinancovaly. Do té doby je střet zemědělství - přirozeně zastupované MZE - a životního prostředí - které řeší dilem MŽP a dilem lokální samosprávy, které rozhodují o územních plánech a intravilánech - nevyrovnaný. Nepřítelem biodiverzity se stal i posun ve vnímání estetiky životního prostředí směrem k maximální uklizenosti a kulturnosti krajiny. To, že se takto, „proti všem“, daří ochraně přírody vydobýt početná vítězství, stojí na neuvěřitelné energii a práci mnoha úžasných lidí, často z nevládních organizací. Vzhledem k poměru „přírody“ a „nepřírody“ v naší krajině je každý uchráněný a přírodně zrekultivovaný metr čtverečný úspěchem. Pokud se v budoucnu podaří realizovat více přírodě vstřícných posunů v potřebách společnosti, tak budou fungovat jako biodiverzitní i memová ohniska nákazy. Čeká nás ale opravdu ještě hodně práce, kdy je potřeba přesvědčit

o potřebě maximální efektivity ochrany přírody jak ty stojící na opačné barikádě (zde třeba průmyslové zemědělství), tak i ty, co přírodu milují (a ořezání stromu považují za nepřipustný bolestivý zásah pro strom a smutní nad vypálením staré trávy, při kterém umírají včelky a čmeláci). A zároveň kontinuálně odrážet snahu profesionálních zemědělců inovovat k větší efektivitě produkování „potravin“. Viz poslední boj s glyfosáty, o jejichž masivním užití v přírodě z tak banálních důvodů, jako je uklizení pole od býlí, nikdo před pěti lety ani nezavažoval.

Jsmo v druhé půlce aktuálního programovacího období EU, takže se již můžeme ohlížet zpět. Daří se současným agro-environmentálně-klimatickým opatřením (AEKO) naplňovat vaše očekávání?

Z hlediska ochrany přírody a z celorepublikového pohledu myslím moc velký efekt tato opatření zatím nemají. Tím nemyslím, že jsou zbytečná. Jen je jejich aplikace kapkou v moři běžné krajiny. Cíle AEKO jsou vznosné a vysoké, jejich aplikací se bojuje se suchem, klimatem, erozí, fragmentací krajiny a de facto vším, co nás teď trápí. Prakticky ale počet čejek rapidně nenarůstá, modrásci rodu *Phengaris* jsou stále vytlačeni do příkopů u cest a ten citlivější modrásek očkovaný mizí rychleji, než stíháme zaznamenávat. Jejich největším a podstatným přínosem je ale to, že nakoplo zemědělce o dopadech své činnosti přemýšlet, a to i ty, co do AEKO vstoupili jen z finančních důvodů. I ti po několika letech sami vidí, že se na jejich loukách či poli „cosi“ děje. Že té havěti přibývá a i ty louky či pole jsou jakési barevnější. Ačkoli jsou někdy AEKO opatření zemědělci špatně pochopena či jsou špatně vysvětlena (některé průvodní metodické pokyny jsou často tak složité, že věřím, že je nechápou ani ti, co je napsali...). Třeba na příkladu ponechání dočasně neposečeného pruhu

louky je v první řadě strategické to, že byl vůbec ponechán. V druhé řadě je pak nutné jej ponechat na tom správném místě, tj. v závětrí či lemu lesa. Ponechání pruhu neposečené trávy uprostřed vyfoukané mnohohektarové louky velký efekt nemá. A pokud pravý důvod zemědělec nepozná, tak si může myslet, že jsou ochránci přírody blázni a chtějí po něm blbosti. Čili opět osvěta, osvěta, osvěta. Dalším naprosto klíčovým přínosem je to, že i běžný člověk vidí, že se v krajině v obhospodařování něco děje. Může se podívat, proč je ponechán pruh neposečeného – a zde opět musí přijít osvěta. U každé takové louky musí být vysvětlující cedulka. Bez neustálého vysvětlování je potenciál AEKO nenaplněn. U nivní totenové louky obhospodařované v AEKO titulu „modrásek“ žádné cedulky nejsou...

Co hlavního by se mělo na AEKO pro příští období změnit?

Podstatným a největším cílem by mělo být převrácení poměru plochy obhospodařované mezi ekologickým a běžným zemědělstvím. Pokud na jedné vinici majitel omezuje stříkání jedů a všude okolo stříkají

Časově i prostorově diverzifikovaná postupná seč i sklizeň sena nabízí nejen motýlům dostatek nektaru, úkrytů i místa k vývoji.
Foto David Halata

o sto šest, tak je to špatně a zavání to mrháním veřejnými penězi. Ze svého okolí vím, že se malí a střední zemědělci nechtějí do těchto titulů hlásit hlavně z obavy, že by se dopustili nějaké neúmyslné chyby, která by jim způsobila problémy. A ti z těch malých, co už v AEKO pět let hospodařili, se znovu vrátit nechtějí. Sám jsem velmi malý neprofesionální zemědělec a funguji už mnoho let jako půjčovna ovcí v případě, že někomu něco zahyne či uteče a kontrola by byla pak pro něj velmi nepříjemná.

V dalším období by asi proto mělo být zapracováno na větší volnosti managementových zásahů, kdy by bylo možné lépe reagovat na aktuální počasí, průběh sezóny či zádrhele v činnosti a životě přihlášeného zemědělce. Eliminovat by se měly hlavně (na čemž se již v tomto období hodně zapracovalo) zásahy, které jsou jak z pohledu zemědělce, tak i obecně z principu ochrany přírody zbytečné (např. tlak na ostře ohraničenou uklizenost a neuklizenost prostoru – posečené nedopasky, nedosečená místa s rychleji rostoucí vegetací, neefektivní seč nevyrostlých otav a podobně). Druhou velkou výzvou jsou faremní plány, které jsou tak potřebné, jak je složité je zavést. Dobře zavedené faremní plány vrátí krajině menší zrno a jsou i pro zemědělce vhodnější. A na druhou stranu obtížněji kontrolovatelné ze strany plnění. Třetí a možná z dlouhodobých dopadů na přírodu nejdůležitější je marketing a propagace AEKO ve společnosti. Jinak zůstanou AEKO obecně vnímané buď jako naprosto neznámé či obskurní ochránářské praktiky na úrovni ochrany toho zmíněného křečka, prostě podivné výmysly ochránářů, kteří zemědělství nerozumí a vytrucovali si jakési nefunkční omezení. Bez rozsáhlé – a drahé – propracované osvětové akce se nedostaneme s ochranou běžné zemědělské krajiny na souhlasnou vlnu s přemýšlením běžných lidí, kteří rozhodují ve volbách i obchodech a supermarketech o tom, co se vlastně v naší společné krajině bude dít.

A co hlavního by se mělo změnit? V prvním kroku vůbec zrušit vyplácení dotací na konvenční zemědělství a v druhém kroku také zemědělství dokonce pokutovat. Podle mě je špatně podporovat všechno. Něco trochu, něco normálně a něco víc. Ubylo by podpory produkce řepky, pak by byly peníze na běžnou krajinu, ve které by se dalo dýchat a žít. Beze strachu, nakolik jsem se vizuálně neškodnou procházkou přiblížil kvůli chemii všude okolo k rakovině plic.

Abychom skončili alespoň trochu pozitivně - vybavíte si něco, co vám v poslední době udělalo radost? Někjaký malý příběh, který napovídá, že to ohledně zemědělské krajiny nemusíme vidět úplně černě?

Dlouhodobě s kolegou Jiřím Benešem z Entomologického ústavu Akademie věd ČR mapujeme motýly, a to hlavně na Moravě, od Pálavy po Osoblažsko. A letos mě strašně potěšil jeden velký příběh, a tím bylo všeobíjající sucho. Nezmiňuji negativní dopady, které všichni známe. Co ale sucho dokázalo udělat s tisíci ploch a celých lokalit, bylo neskutečné. Někdy takový zásah vyšší moci posílí populace hmyzu na příkladu motýlů natolik, že dojde k explozivnímu rozšíření mnoha druhů na mnoho nových míst. Takto vzniklé lokální populace se třeba i dlouhodobě uchytí a budou fungovat jako rezervoár motýlů pro nepříznivé období, které určitě přijde. Mimo to jsme pozorovali, že se plošně posílily populace na ohrožených lokalitách zarůstáním či intenzivním managementem. Posílené populace pak mohou na svých lokalitách existovat déle i bez naší snahy. Takové zásahy vyšší moci velmi pomáhají ochraně přírody v prezentaci jejích úspěchů. A malými příběhy jsem obklopen denně. Velmi nám pomáhají příběhy stovek lidí, kteří se vrátili buď k maloplošnému hospodaření a nechají si od nás poradit, jak svou činnost nejlépe nastavit, či si dokonce nechají poradit i střední zemědělci. Pak má naše činnost smysl.

